

ПЕРЕВЕРЗА О. Я.,

кандидат юридичних наук, викладач
(Ізмаїльський навчальний центр
Національного університету
«Одеська юридична академія»)
завідувач кафедри права
(Придунайська філія Міжрегіональної
Академії управління персоналом)

ГУМЕННИКОВА Т. Р.,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри суспільно-наукових
дисциплін
(Придунайська філія Міжрегіональної
Академії управління персоналом)

УДК 343.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-38>

ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ОБШУКУ ЗА УЧАСТЮ ЗАХИСНИКА: ПІДГОТОВКА ДО ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Робота присвячена новелам законодавчої регламентації процесу обшуку як слідчої (розшукової) дії за участю захисника. Аналізується ситуація обшуку за участю захисника, висвітлені її психологічні аспекти. Робиться висновок щодо необхідності додаткової процесуальної регламентації цього питання та зміни тактики проведення обшуку для забезпечення прав обшукуваної особи. Наголошено на необхідності посилення психологічної підготовки майбутніх фахівців у вивченні питань здійснення обшуку.

Ключові слова: ситуація обшуку за участю захисника, тактика обшуку за участю захисника, фіксація результатів обшуку, психологічні аспекти здійснення обшуку, законодавче тлумачення процесуальних особливостей обшуку за участю захисника, професійна підготовка студентів напряму «Право».

Работа посвящена новеллам законодательной регламентации процесса обыска как следственного (розыскного) действия при участии защитника. Проводится анализ ситуации обыска при участии защитника, освещаются её психологические аспекты. Делаются выводы о необходимости дополнительной процессуальной регламентации этого вопроса и изменения тактики проведения обыска для обеспечения прав обыскиваемых лиц. Обращено внимание на необходимость усиления психологической подготовки будущих специалистов по изучению вопросов осуществления обыска.

Ключевые слова: ситуация обыска с участием защитника, тактика обыска с участием защитника, фиксация результатов обыска, психологические аспекты осуществления обыска, законодательное толкование процессуальных особенностей обыска с участием защитника, профессиональная подготовка студентов направления «Право».

The research is dedicated to the novels of legislative regulation of the search procedure as investigatory (detective) operation with participation of a defence counsel. Search situations with participation of a defence counsel are analyzed, its psychological aspects are interpreted. The necessity of additional procedural regulation of the above mentioned issue as well as both the change of search conduct tactics in order to ensure rights of a searched person and psychological and ethical aspects of search implementation are concluded. The need of intensive psychological training of the prospective experts of jurisprudence course in studying search implementation problems is emphasized.

Key words: *search situation with participation of a defence counsel, search conduct tactics with participation of a defence counsel, search results fixation, psychological aspects of search implementation, legislative interpretation of procedural search peculiarities with participation of a defence counsel, occupational students training of jurisprudence course.*

Вступ. Обшук – одна зі слідчих (розшукових) дій, у ході якої отримуються джерела доказів – речові докази та документи. Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вина не буде доведена в законному порядку та встановлена обвинувальним вироком суду. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [1]. 16 березня 2018 р. набули чинності зміни до статей, які регламентують проведення обшуку (ст. 234, 236 КПК України) та вимоги до застосування технічних засобів фіксування під час виконання ухвали слідчого судді з цього питання (абз. 2 ч. 1 ст. 107, абз. 2 ч. 4 ст. 107 КПК України) [2], що зумовлює переосмислення тактики проведення обшуку, її психологічних аспектів, особливо в ситуації, коли постає питання про необхідність чекати захисника, котрий заздалегідь (і це цілком зрозуміло) не був повідомлений про необхідність надання правової допомоги клієнтові. Професійна підготовка майбутніх фахівців, котрі проводитимуть обшуки та інші слідчі дії, здійснюється в закладах вищої освіти за спеціальністю з напрямку «Право». Важливим аспектом у роботі викладачів вважаємо врахування змін до статей законодавчої бази, що регламентують проведення обшуку, у процесі викладацької діяльності й опанування зі студентами вимог до застосування технічних засобів фіксування під час виконання ухвали слідчого судді.

Раніше нами вже піднімалося питання про деякі процесуальні та тактичні аспекти здійснення обшуку. У теорії кримінального процесу питання процесуальних основ обшуку останнім часом розглядалося у працях таких науковців, як І.В. Вегера-Іжевська, О.В. Білоус, О.Б. Комарницька, Г.М. Степанова, О.С. Степанов, М.Й. Кулик, Г.В. Рибікова, Л.Ю. Грекова та ін. У криміналістичній літературі дослідженню тактики обшуку окремо приділяли увагу криміналісти А.С. Амеліна, Н.В. Гоц, С.Ф. Денисюк, Д.В. Деревняк, Л.П. Ковтуненко (у науковій статті та у дисертаційному дослідженні), І.Ф. Літвінова, О.В. Шаповал, О.О. Хань, а також фахівці Харківського національного університету внутрішніх справ у навчальній літературі. Не обійшли увагою це питання і практичні працівники прокуратури (І. Цюприк, О. Шкільнюк, В. Шмаровоз), науковці в матеріалах науково-практичних конференцій (М.М. Єфімов, І.В. Сіроух), адвокати в інформаційних джерелах (В. Пономаренко, С. Вдовенко, К. Рибачковський, С. Бандурка, М. Гопанюк), співробітники правової корпорації «Татаров, Фаринник, Головка», Консалтингової компанії «Проект груп».

Деякі психологічні аспекти обшуку розглянули в контексті проведення слідчої діяльності Н.Ю. Калугін, А.І. Кунтій, О.М. Цільмак, І.В. Жданова.

Водночас, незважаючи на велику кількість досліджень, залишаються поза увагою вчених деякі дискусійні проблеми, пов'язані з процесуальною регламентацією та тактико-психологічними аспектами проведення обшуку в ситуації проведення обшуку за участю захисника обшукуваної особи.

Постановка завдання. Метою статті є, по-перше, визначення деяких проблемних питань процесуальної регламентації проведення обшуку за участю захисника, по-друге, визначення нових ситуаційних підходів до проведення обшуку за участю захисника та психологічних аспектів проведення обшуку, вдосконалення тактики проведення обшуку в цій ситуації.

Результати дослідження. Ст. 30 Конституції України гарантує недоторканність житла чи іншого володіння особи [1]. У розвиток цієї норми законодавець закріпив конституційну засаду кримінального процесу в ст. 13 КПК України із тотожним змістом [2]. По-перше, у межах цієї статті звернімо увагу на те, що з 16 березня 2018 р. набули чинності суттєві зміни до процесуальної регламентації порядку проведення обшуку за участю захисника. Як обґрунтовано зазначає І.В. Венега-Іжевська, суб'єктом забезпечення права на недоторканність житла та іншого володіння особи серед інших є «захисник підозрюваного, обвинуваченого; адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться процесуальна дія. В силу вираженого правозахисного характеру їхньої діяльності ці особи відіграють важливу роль у забезпеченні права на недоторканність житла, надаючи професійну правничу допомогу та реалізуючи передбачені законом процесуальні права» [3, с. 51; 4, с. 10]. Вона розмежовує осіб, у житлі котрих проводять обшук, на осіб, чий процесуальний статус визначено (підозрюваний), та осіб, які його не мають, оскільки у житлі або іншому володінні особи можуть проживати або перебувати інші особи, котрі не мають відношення до кримінального провадження, проте у зв'язку з проведенням обшуку їх права та законні інтереси істотно обмежуються [3, с. 73]. Аналогічно до цього практичні працівники прокуратури О. Шкільнюк, В. Шмаровоз підкреслюють, посилаючись на ч. 3, 5 ст. 236 КПК України, що прокурори не мають права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника та зобов'язані їх допустити до участі в обшуку на будь-якому етапі його проведення, їх неявка протягом трьох годин не є перешкодою для проведення обшуку [4, с. 75]. Але, на жаль, вони не подають конкретного механізму документування вираження бажання особи про участь захисника й особливостей закінчення часу на очікування. У своєму дисертаційному дослідженні І.В. Венега-Іжевська тільки наголошує, що, «передбачивши у ч. 1 ст. 236 КПК України обов'язок слідчого, прокурора, іншої службової особи, яка бере участь у проведенні обшуку, допустити захисника чи адвоката, законодавець не конкретизував механізму реалізації цього обов'язку» [3, с. 77]. На нашу думку, можна запропонувати такий механізм реалізації цих дій: надати особі, прописаній в ухвалі слідчого судді на проведення обшуку в житлі або іншому володінні особи, або іншій особі у житлі або іншому володінні особи, у якій проводиться обшук, у невідкладних випадках (ч. 3 ст. 30 Конституції України, ч. 3 ст. 233 КПК України [1; 2]) без ухвали слідчого судді заявити письмове клопотання про необхідність залучення захисника (адвоката, представника) до обшуку із вказівкою точного часу його здійснення. Такий документ необхідно скласти обов'язково у двох примірниках і запропонувати особам, котрих обшуковують, на другому примірнику поставити відмітку про вручення клопотання із вказівкою часу та дати. Також необхідно проговорити свою вимогу в присутності понятих на відеозапис процедури проведення обшуку та простежити під час підписання протоколу обшуку, щоб це було окреслено в протоколі. Якщо цього зроблено не було, надати зауваження до протоколу. Відлік часу розпочнеться з цього моменту. Факт закінчення часу очікування потрібно зафіксувати теж на відеозаписі із занесенням цих даних у протокол обшуку.

На жаль, у моментах відеофіксування порядку та ходу проведення обшуку з процесуального погляду теж є прогалини. Так, О. Шкільнюк, В. Шмаровоз, аналізуючи ч. 3, 5, 10 ст. 236 КПК, ч. 5 ст. 27 КПК, ч. 107 КПК України, доходять таких висновків. Аналізуючи ч. 5 ст. 27 КПК України, ці фахівці підсумовують, що процес проведення обшуку передбачає «повне фіксування <...> саме безперервне, суцільне фіксування процесуальної дії, у т. ч. обшуку», водночас ч. 3 та 5 ст. 236 КПК України дають можливість перервати цю слідчу дію [4, с. 77]. Постає законне питання: що робити протягом трьох годин, під час яких чекають на адвоката. За логікою законодавця, якщо фіксування суцільне, то час очікування

теж потрібно відобразити на відеозаписі. З цього моменту постають питання тактичні, які обговоримо дещо пізніше.

Крім того, є ще одна проблема, пов'язана з процесуальною регламентацією проведення особистого обшуку за участю адвоката або захисника, не висвітлена у більш ранніх дослідженнях Г. Степанової, О. Степанова, М. Кулик [5], Д.В. Деревняк [6], Г.В. Рибікова, Л.Ю. Грекова [7, с. 184–185]. Так, законодавець і практики наголосили, що особистий обшук проводиться фактично у двох випадках: по-перше, коли особу затримано в порядку ст. 208 КПК України та, по-друге, «під час її перебування в житлі чи іншому володінні особи, обшук якого проводиться (ч. 5 ст. 236 КПК України)» у присутності двох понятих (абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК) [4, с. 78; 2]. В абз. 2 ч. 5 ст. 236 КПК окремо підкреслено, що особистий обшук проводиться особами тієї самої статі, що й обшукуваний, та у присутності адвоката, представника (на вимогу цієї особи), якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети та документи, які мають значення для кримінального провадження. Постає цілком логічне питання щодо статі осіб. Так, зі статтю слідчого та понятих питання зрозуміле – це особи тієї самої статі. Це завчасно повинен передбачити слідчий (або прокурор), та це не є новелою законодавства. Як бути зі статтю захисника, адвоката, представника? Законодавець про це в жодних нормативних документах не зазначає. У ч. 1 ст. 236 КПК України прописано лише, що їх повноваження повинні бути підтверджені в порядку, передбаченому ст. 50 КПК [2]. Тобто виходячи з прямого тлумачення норм права, це може бути особа будь-якої статі, якщо її запросив обшукуваний, і її потрібно чекати три години. Це не зовсім зрозуміло та може суперечити праву особи на людську гідність. Особа, укладаючи договір із захисником, керується різними міркуваннями про ділову якість, цінову політику наданих послуг, поради друзів і знайомих, але ніяк не статтю захисника, оскільки виходить із принципу гендерної рівності. Це може бути адвокат, котрий протягом багатьох років надає послуги клієнтові у різних справах. Клієнт не може передбачити завчасно, що послуги адвоката можуть бути витребувані під час особистого обшуку. На момент проведення обшуку взагалі й особистого обшуку зокрема договір може бути вже підписано або він буде складений у момент приходу на проведення обшуку (в ситуації, коли обшук проводиться щодо особи без статусу підозрюваного), з адвокатом, якого давно знає клієнт. Виходячи з психологічних аспектів, особі може бути психологічно некомфортно роздягатися у присутності «хорошого адвоката» іншої статі, але це психолого-тактична проблема, на якій зупинимось пізніше.

По-друге, у межах цього дослідження необхідно зупинитися на особливостях зміни тактики проведення обшуку у зв'язку із прийняттям вищевказаних процесуальних змін. У криміналістичній літературі в тактиці проведення обшуку розписані такі етапи: 1) підготовка до проведення обшуку; 2) тактичні прийоми проведення обшуку; 3) фіксація ходу та результатів обшуку [8, с. 59–71; 9, с. 75–76]. У тактичному плані прийоми проведення обшуку залежать від ситуаційного підходу до тактики проведення обшуку. Про це неодноразово писали дослідники [8, с. 58, 67–70; 10; 11], але серед інших ситуацій (які не є темою обговорення цієї статті) не виокремлювали тактичну ситуацію проведення обшуку за участю захисника. На нашу думку, виходячи з аналізу чинного КПК України, цю ситуацію можна поділити в тактичному плані на дві: 1) тактична ситуація за участю захисника підозрюваного (обвинуваченого); 2) тактична ситуація за участю адвоката, представника інших осіб (свідків, потерпілих, юридичних осіб). Перша із вказаних ситуацій у тактичному плані як для слідчого, та і для самого підозрюваного (обвинуваченого) більш прогнозована. Ці особи на час проведення обшуку у зв'язку з визначеністю процесуального статусу вже мають договір із захисником або захисник є за призначенням. Як цілком обґрунтовано підкреслює І. Цюприк, згідно з п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК клопотання про проведення обшуку «повинно містити <...> обґрунтування, <...> що доступ до речей, документів або відомостей неможливо отримати органом досудового розслідування в добровільному порядку». «Тобто перед проведенням обшуку слідчий або прокурор повинні фактично заздалегідь повідомити особі про намір провести у неї обшук, що зводить нанівець доцільність проведення такої слідчої

(розшукової) дії» [12, с. 39], тому він пропонує вилучити цей пункт із законодавства. Але все одно, як підкреслює адвокат К. Рибачковий, «передбачити візит до вас правоохоронців вкрай складно, тому що правоохоронці у своїй діяльності керуються одним із основних принципів криміналістики – таємності та раптовості. Тому обшук – це вкрай раптова та неочікувана подія для осіб, у яких він проводиться... Більшість громадян і підприємств, зазвичай, стикаються з обшуком вперше і, відповідно, розгублюються, хвилюються і допускають безліч необачних помилок, які надалі доволі складно усунути або виправити» [13], тому він навчає завчасно клієнтів способів самозахисту до приходу захисника [13].

Вважаємо, що в першій із розглянутих ситуацій підзахисний до початку застосування тактичних прийомів обшуку заявляє про те, що він бажає участі захисника під час проведення обшуку. Але у захисника можуть бути інші різні клієнти та різні справи на час початку проведення обшуку, він може бути за межами населеного пункту, може брати участь в іншій справі у суді або на досудовому слідстві, у нього може бути вимкнено на цей час мобільний зв'язок. Тому суто технічно може статися, що за три години захисник не встигне прибути на місце проведення обшуку. Фактично це зводить нанівець прописане в законі право на участь захисника. У другій із розглянутих ситуацій у особи, в якій проводять обшук, на початок проведення останнього взагалі може не бути договору з адвокатом. Вона може не встигнути укласти договір з адвокатом, враховуючи той факт, що обшук за загальним правилом проведення слідчих дій (ч. 4 ст. 223 КПК) можна проводити тільки з 6.00 до 22.00 години. Тобто він може розпочатися о шостій годині ранку, коли не працюють адвокатські фірми. Тригодинне очікування закінчується о 9 годині ранку.

В обох вищезазначених ситуаціях у тактичному плані не зовсім зрозуміло, що повинні робити під час очікування захисника члени оперативно-слідчої групи, поняті, спеціалісти. Господарі житла можуть не впустити їх далі вхідних дверей приміщення. Ще складнішою може бути обстановка обшуку, коли йдеться про інше володіння особи (сарай, гараж), які за несприятливих погодних умов не пристосовані для очікування. Дуже складно буде утримати на час очікування на місці обшуку понятих. В обох ситуаціях, якщо обшук розпочнеться після 16–17 години дня, слідчий (прокурор) взагалі можуть не встигнути провести обшук. Також не зовсім зрозуміло в цій ситуації, як стежити слідчому (прокурору) під час очікування за господарями житла або іншого об'єкта обшуку, особливо коли це велике приміщення, та яка міра примусу може бути застосована до приходу захисника, адвоката.

Надалі необхідно зупинитися на деяких психологічних проблемах проведення обшуку в цих ситуаціях. Деякі автори аналізують загальну психологічну обстановку під час обшуку [14, с. 377–383]. І.В. Сіроух підкреслює, що «оскільки обвинувачений, члени його сім'ї виявляються психологічно не готові до протидії розслідуванню, їм складніше приховати своє хвилювання» [15, с. 312]. М.М. Єфімов наголошує, що одним із найважливіших прийомів обшуку є «спостереження за реакціями обшукуваних осіб <...> Суттєвою особливістю проведення обшуку є те, що особа не може залишитися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та загалом гостро переживає в цій обстановці» [16, с. 106]. Н.Ю. Калугін констатує, що у «психологічному аспекті обшук є складною і специфічною слідчою дією, найважливішим елементом якого є примус щодо особи, у якій проводиться обшук» [17, с. 144]. Д.В. Деревняк висловлює твердження, що «характерною особливістю обшуку є надзвичайно високе психологічне навантаження, отже, обшук фактично є протистоянням між слідчим та особою, якої стосується обшук» [6, с. 105]. Він надає рекомендацію, що «водночас наявність безконфліктних ситуацій обшуку не зменшує вагомості психологічного аспекту в процесі його проведення... Психологічні характеристики тактичних прийомів слідчого мають враховувати гуманне ставлення до людини, повагу до її гідності й унеможливити негативний психологічний вплив, який може її принизити» [6, с. 105]. На нашу думку, в ситуації обшуку за участю захисника необхідно враховувати додатково й такі аспекти. По-перше, час очікування психологічно ще більше виснажує учасників слідчої дії з обох сторін. Вони стають дратівливими, нерівноваженими, неспокійними. Іноді не допомагають комунікативні властивості слідчого. О.М. Цільмах підкреслює, що психоло-

гічна комунікативна діяльність слідчого має такі різновиди: «Комунікативно-перцептивна полягає в адекватному сприйнятті слідчим, виявленні розрізнення окремих ознак в об'єкті, відокремлення інформаційного змісту, адекватного меті слідчої дії; комунікативно-сугестивна – у переконанні об'єктів слідчої діяльності; комунікативно-службова – у службовій комунікації з колегами» [18, с. 332]. На нашу думку, в тактичному плані дуже важливо для слідчого (прокурора) знайти нейтральне заняття на час очікування для всіх осіб (перегляд телебачення, кіно або інше), досягти компромісу та вмовити господаря впустити для очікування учасників слідчої дії, наприклад, на кухню (або їдальню) для більшого комфорту. У це приміщення потрібно зібрати всіх мешканців оселі. Якщо оселя не пристосована для очікування, то рекомендується, щоб слідчий (прокурор) запропонували господарям на час очікування залишити приміщення, біля якого слід поставити охорону. Місце очікування варто перенести у більш сприятливі умови (службову машину, найближче кафе, якусь іншу публічну установу). Ці заходи допоможуть зняти психологічне напруження в оточуючих.

По-друге, необхідно враховувати, що у психологічному плані під час проведення особистого обшуку в особи може бути боротьба бажань. М.Й. Кулик, Г.М. Степанова, О.С. Степанов наголошують, що за особистого обшуку «у примусовому порядку обстежується тіло людини, обмежується її фізична недоторканність, психологічна недоторканність обмежується тоді, коли особа не бажає випробувати на собі фізичний примус, змушена підкоритися та діяти всупереч своїм бажанням» [5, с. 294]. Боротьба бажань проявляється так: з одного боку, особа хоче, щоб під час її особистого обшуку був присутній захисник (адвокат), бо це потрібно для кваліфікованого захисту, з іншого – особа може соромитися повністю роздягатися у присутності захисника (адвоката). У цій ситуації дуже складно зрозуміти, яке бажання буде сильнішим. Потрібно також враховувати, що під час проведення особистого обшуку особи в житлі може бути необхідно обшукувати всіх мешканців житла різної статевої належності. Законодавець цей факт ніяк не прописав. Д.В. Деревняк підкреслює, що «проводячи особистий обшук, слідчий має володіти ґрунтовними знаннями психологічних аспектів і тактичних прийомів його проведення <...> Доцільно доповнити криміналістичну доктрину тактичними прийомами, які регламентують процес проведення особистого обшуку (із визначенням процедури обстеження тіла особами тієї самої статі або акцентуючи увагу на певних частинах тіла, що можуть виконувати функцію тайників... Тактична база слідчого має налічувати і виключно психологічні прийоми, які дозволять зменшити почуття приниження та напруги особи, котру обшукують, за допомогою відволікаючих дій слідчого» [6, с. 107].

Крім того, в ситуації проведення обшуку за участю захисника є проблема якості проведення фіксування на відеозапис ходу та результату слідчої дії. О. Шкільнюк, В. Шмаровоз зазначають, що інколи «під час проведення обшуків вилучається велика кількість документів, однак не в нормовано, чи має бути забезпечене фіксування у відеозаписі їх змісту та реквізитів. Допускаються випадки використання як відеофіксуючих пристроїв для запису проведення обшуку мобільних телефонів або відеореєстраторів, які є особистою власністю працівників правоохоронних органів. Оскільки на картах пам'яті таких засобів відеофіксації зазвичай зберігається ще й особиста інформація власника телефону або відеореєстратора, це призводить до того, що використовується тільки копія запису проведення обшуку» [4, с. 76]. Ці практичні працівники цілком обґрунтовано підкреслюють, що це суперечить ч. 3 ст. 107 КПК, адже в матеріалах кримінального провадження повинні зберігатися оригінальні примірники технічного запису проведення обшуку [4, с. 76]. О. Шкільнюк, В. Шмаровоз констатують: здебільшого «відеозапис обшуку в кримінальному провадженні здійснюється оперативними співробітниками органів Національної поліції або Служби безпеки, котрі не здатні забезпечити його кваліфіковане проведення та належне використання відеотехніки. Не завжди забезпечується відеозйомка всього процесу проведення. Найпоширенішою причиною є відсутність додаткових елементів живлення та їх кваліфікованого обслуговування під час проведення довготривалих обшуків» [4, с. 77]. І.В. Вегера-Іжевська у своєму дисертаційному дослідженні наголошує, що право «безперешкодного фіксування

проведення обшуку за допомогою відеозапису належить стороні захисту, проте цілком зрозуміло, що суб'єктом цього процесуального права має бути й адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться слідча дія» [3, с. 78]. Вона ж пропонує допустити до участі обшуку не тільки адвоката, а й представника фізичної або юридичної особи, коли це стосується випадків проведення обшуку в багатоповерхових або комплексних спорудах. Це забезпечить ефективність контролю за діями слідчого й оперативних працівників, котрі проводять обшук групою осіб [3, с. 78]. Як бачимо, процесуальні та тактичні аспекти проведення обшуку в ситуації участі захисника потребують удосконалення.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. По-перше, потрібно на законодавчому рівні закріпити можливість у разі відсутності або неможливості вчасного (у тригодинний термін) прибуття захисника підозрюваного, обвинуваченого залучити до проведення обшуку чергового захисника для проведення окремої процесуальної дії за призначенням (у порядку ч. 1. ст. 53 КПК) і надати це право особам без процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого.

По-друге, на законодавчому рівні визначити, щоб стать захисника у разі проведення особистого обшуку відповідала статі особи (як і понять).

По-третє, передбачити у ст. 107 КПК можливість перерви у відеозаписі на час очікування захисника.

По-четверте, в тактичному плані захисникам підозрюваних, обвинувачених, адвокатам інших клієнтів готувати підзахисних до законної поведінки під час обшуку, а слідчим (прокурорам) враховувати цю можливу підготовку під час підготовки до обшуку, планувати варіанти проведення часу очікування та його місце.

По-п'яте, студентам закладів вищої освіти, в яких готують майбутніх фахівців юридичної сфери, слід надавати інформацію також і про психологічні аспекти здійснення обшуку. У процесі планування та проведення спецкурсів, снєк-курсів і міні-тренінгів звертати особливу увагу на те, що у процесі обшуку і захисник, і особа, і слідча група виходять із зони психологічного комфорту, що зумовлено часовими обмеженнями, напруженістю обстановки, суб'єктивним ставленням до осіб та обставин, у яких проводиться обшук. Слід звернути увагу і на прояви поведінки, зумовлені характерологічними особливостями осіб і властивостями їх темпераменту.

По-шосте, в закладах середньої та вищої освіти запровадити у межах курсу за вибором «Громадянська освіта» вивчення шляхів формування практичних компетенцій поведінки людини, котра виконує роль понятого, свідка, потерпілого, представника адвоката або фізичної особи, у якої проводиться обшук.

Водночас для проведення якісного відеофіксування обшуку проводити навчання студентів правознавчих спеціальностей, практичних працівників правил користування технікою, залучати фахівців-криміналістів до цієї діяльності. Крім того, необхідно враховувати підвищену психологічну напругу під час очікування обшуку та під час проведення особистого обшуку, вчити застосовувати психологічні способи та методики її зняття або послаблення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.12.2018).
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 06.12.2018).
3. Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2018. 233 с.; Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2018. 22 с.; Вегера І.В. Проблемні питання участі адвокат у проведенні обшуку. *Підпри-*

ємництво, господарство і право. 2016. Вип. 7. С. 143–147. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/07/25.pdf> (дата звернення: 10.01.2019).

4. Шкільнюк О., Шмаровоз В. Вирішення питань забезпечення належної правової процедури обшуку в практичній діяльності правоохоронних органів Чернігівської області. *Вісник прокуратури*. 2018. № 9. С. 74–79.

5. Степанова Г.М., Степанов О.С., Кулик М.Й. Обшук особи за чинним КПК України: проблемні питання та шляхи удосконалення. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 294–298. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1558> (дата звернення: 15.12.2018).

6. Деревняк Д.В. Криміналістична тактика обшуку та особистий обшук: необхідність удосконалення. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 104–108. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krvis_2015_2_16.pdf (дата звернення: 15.12.2018).

7. Рибікова Г.В., Грекова Л.Ю. Деякі проблеми правового регулювання обшуку в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 2. С. 183–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_2016_2_30 (дата звернення: 15.12.2018).

8. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук та ін. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с.

9. Шаповал О.В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. Судова апеляція. *Кримінальне право та кримінальний процес*. 2016. № 4 (45). С. 71–79. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgibis_64.exe?... (дата звернення: 15.12.2018).

10. Ковтуненко Л.П. Ситуаційний підхід до тактики обшуку. Проблеми законності : збірник наукових праць нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Харків, 2012. Вип. 118. С. 175–183.

11. Ковтуненко Л.П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

12. Цюприк І. Напрямки удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства України в контексті змін до КПК України. *Вісник прокуратури*. 2018. № 1. С. 29–33.

13. Рибачковський К. Обшук: тактика юридичного захисту. Основні законодавчі вимоги щодо обшуку Алгоритм дій при обшуку. Ліга Бизнес. URL: <https://blog.liga.net/user/kryibachkovskiy/article/30486> ; <https://blog.liga.net/user/kryibachkovskiy/article/30734> (дата звернення: 06.12.2018).

14. Жданова І.В. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2014. 516 с.

15. Сіроух І.В. Криміналістичне забезпечення обшуку у справах про створення місць розпусти та звідництво. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018. С. 312–313.

16. Єфімов М.М. Особливості криміналістичного забезпечення проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ – Маріуполь, 2018. С. 105–107.

17. Калугін Н.Ю. Психологічне забезпечення досудового розслідування. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2016. № 2. С. 143–146.

18. Цільмак О.М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 330–337. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgibis_64.exe?... (дата звернення: 06.12.2018).

